

FELSEFE DÜNYASI

2017/ YAZ/ SUMMER Sayı/Issue: 67

FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel, Süreli ve hakemli bir Dergidir.

ISSN 1301-0875

Türk Felsefe Derneği mensubu tüm Öğretim üyeleri (Prof. Dr., Doç. Dr., Dr. Öğr. Üyesi) *Felsefe Dünyası*'nın Danışma Kurulu/ Hakem Heyetinin doğal üyesidir.

Sahibi/Publisher

Türk Felsefe Derneği Adına Başkan Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ

Editör/Editor

Prof. Dr. Celal TÜRER

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ (Ankara Üniv.)

Prof. Dr. Celal TÜRER (Ankara Üniv.)

Prof. Dr. M. Kazım ARICAN (Yıldırım Beyazıt. Üniv.)

Prof. Dr. Gürbüz DENİZ (Ankara Üniv.)

Prof. Dr. Mustafa ÇEVİK (Ankara Sosyal Bilimler Üniv.)

Doç. Dr. Necmettin Pehlivan (Ankara Üniv.)

Dr. Öğr. Üyesi M. Enes KALA (Yıldırım Beyazıt Üniv.)

Felsefe Dünyası yılda iki sayı olmak üzere Temmuz ve Aralık aylarında yayımlanır. 2004 yılından itibaren Philosopher's Index ve Tubitak/Ulakbim tarafından dizinlenmektedir

Felsefe Dünyası is a refereed journal and is Published Biannually. It is indexed by Philosopher's Index and Tubitak/Ulakbim since 2004

Adres/Adress

Necatibey Caddesi No: 8/122 Kızılay-Çankaya / ANKARA PK 21 Yenışehir/Ankara

Tel & Fax : 0312 231 54 40

www.tufed.org.tr

Fiyatı/Price: 35 TL (KDV Dahil)

Banka Hesap No / Account No:

Vakıf Bank Kızılay Şubesi | IBAN : TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi / Design: Emre Turku

Kapak Tasarımı / Cover: Mesut Koçak

Baskı / Printed: Tarcan Matbaası

İvedik Cad. Mercan 2 Plaza, No: 417, Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0 312 354 91 31 (Pbx) Fax: 0 312 354 91 32

Basım Tarihi : Temmuz 2018, 750 Adet

PLATON'UN SYMPOSION'UNDA AŞK, ÜREME, YARATIM, GÜZELLİK VE ÖLÜMSÜZLÜK İLİŞKİSİ

Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 67, Yaz 2018, ss. 33-54.

Makale Geliş Tarihi: 13.12.2017 | Yayına Kabul Tarihi: 10.04.2018

Hasan AYDIN*

Giriş

Eski Yunan felsefesinde, mitos'tan logos'a, geçiş sürecinde, ele alınıp işlenen önemli kavramlardan birisi de aşktır (eros).¹ Mitolojik yazında aşk, her şeyden önce bir tanrıdır; ölümsüz tanrıların en eskisi ve en güzeldir; hem tanrıların hem de insanların elini ayağını çözen, yüreklerini, akıl ve istem güçlerini ellerinden alan, eylemi zorunlu olan bir güçtür.² Bu güç, birleştirici³ ve hareket ettiricidir⁴; tanrıların doğumu (teogonia), kozmik doğum (kozmogonia) ve üreme (genesis) işlerini düzenler.⁵ Mitolojide tanrısal bir güç olarak sunulan aşk, Pythagoras'ta, üremenin yanında kendisine karşı zafer kazanılması ve denetlenmesi gereken tensel bir tutkuya dönüşür.⁶ Parmenides onu, her şeyi güden ve çekip çeviren daimon olarak niteler; ayrıca tüm sancılı birleşmelerin ve doğumların, onun egemenliğinde olduğunu ileri sürer.⁷ Herakleitos, aşkın, karşıt cinslerin uyumundan (harmonia), bir

* OMÜ Felsefe Bölümü, Doç. Dr.

1 Hasan Aydın, *Mitos'tan Logos'a Eski Yunan Felsefesinde Aşk*, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul 2013, s. 13 vd.

2 Hesiod, *Theogony*, trs.: Hugh G. Evelyn-White, Cambridge, MA., Harvard University Press, London 1914, 120-125; Francis E. Peters, *Antik Yunan Felsefesi Sözlüğü*, "Eros" maddesi, çeviren: Hakkı Hünler, Paradigma Yayınları, İstanbul 2004, 114.

3 Aristophanes, "Kuşlar", çeviren.: S. Eyüboğlu-A. Erhat, *Eşekarları, Kadınlar Savaşı ve Diğer Oyunlar* içinde, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2006, s. 118-119.

4 Aristoteles, *Metafizik*, çeviren: Ahmet Arslan, Sosyal Yayınları, İstanbul 1996, 984 b 25-30.

5 Bkz. Hesiod, *Theogony*, 115-120; Robert Graves, *Yunan Mitleri (Tanrılar, Kahramanlar, Söylenceler)*, çev.: Uğur Akpur, Say Yayınları, İstanbul 2010, s. 27-36; W. K. C. Guthrie, *In The Beginning: Some Greek Views on the Origins of Life and Early State of Man*, Methuen 1957, s. 122; Aristophanes, *Kuşlar*, s. 118-119.

6 Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, çeviren: Candan Şentuna, YKY, İstanbul 2007, VIII, 10; Derman Bayladı, *Pythagoras: Bir Gizem Peygamberi*, Say Yayınları, İstanbul 2005, s. 82.

7 Parmenides, *Doğa Hakkında (Şiir)*, (Grekçe ve Türkçe metin bir arada), çeviren: Y. G. Sev, Pinhan Yayınları, İstanbul 2015, XII, 1-6.

araya gelmesinden (sympherei) doğduğunu' ima eder; onu karşıtları birleştirici bir güç olarak konumlandırır.⁸ Demokritos karakter ortaklığının doğurduğu bir güç olarak görür ve üremeye ek olarak etik, özellikle etik ölçülülükle (sophrosyne) ilişkili olarak ele alır.⁹ Empedokles aşkı, 'benzerin (homoios) benzeri çekmesi' ya da 'benzerin benzer tarafından çekilmesinde' görür;¹⁰ kozmogoni'den kozmoloji'ye geçiş bağlamında, hem insanların üremesi hem de oluş bağlamında ona etkin rol yükler; nefretin yanında toprak, hava, su ve ateşten ibaret olan dört kökü birbirine bağlayıp düzeni sağlayan bir güç olarak tasarlar.¹¹ Sofist Gorgias aşkı, ruhun tutkuları olarak insanı esir eden bir güç biçiminde yorumlar.¹² Aşk bilgisi (epistasthai *he erotika*) dışında hiçbir şey bilmediğini¹³ söyleyen Sokrates ise aşkı, etik ölçülülüğe (sophrosyne) ek olarak¹⁴, ruhsal bir bağlama taşır; gerçek aşkın bedene değil bilgeliğin (sophia) aracı olan ruha dönük olduğu ileri sürer.¹⁵ Şu halde, Platon öncesinde aşkın şu dört bağlamda ele alınıp işlendiği söylenebilir: kozmik, tensel-cinsel, etik ve ruhsal-tinsel.

Platon, aşka ilişkin söz konusu edilen tüm bağlamları tartışma konusu edindiği gibi, bu bağlamlara, yeni unsurlar da eklemiş gibi gözükmektedir. Bunlar, toplumsal bağ olma, tensel-tinsel yaratıcılık (poiesis), ölümsüzlük (atanathon) ve hakikate (aletheia) ulaşma bağlamlarıdır. Onun, özellikle *Politeia* (*Devlet*), *Nomoi* (*Yasalar*) ve *Symposion* (*Şölen*) adlı yapıtlarında, toplumu bir arada tutan bir bağ ve bilgelik (sophia), yiğitlik (andreia), ölçülülük (sophrosyne) ve adalet (diakiosyne) gibi temel erdemlerin kaynağı olarak aşka özel bir önem atfettiği¹⁶, böylelikle ortaçağlarda *agapizm* diye nitelenen aşk etiğinin temellerini attığı söylenebilir. Yine O'nun *Symposion* ve *Phaed-*

8 Platon, *Symposion* (*Şölen*), (Grekçe ve Türkçe metin bir arada), çeviren: Eyup Çoraklı, Alfa Yayınları, İstanbul 2015, 187 b; Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çeviren: Saffet Babür, BilgeSu Yayınları, Ankara 2009, VIII, 1155 b 5.

9 Wilhelm Capelle, *Sokrates'ten Önce Felsefe (Fragmanlar-Doksograflar)*, cilt: II, çeviren: Oğuz Özügül, Kabalcı Yayınları, İstanbul 1995, s. 197-198.

10 Wilhelm Capelle, *Sokrates'ten Önce Felsefe (Fragmanlar-Doksograflar)*, cilt: I, çeviren: Oğuz Özügül, Kabalcı Yayınları, İstanbul 1994, 191-192; Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi (Sokrates Öncesi Felsefe)*, cilt: I, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 274.

11 Wilhelm Capelle, *Fragmanlar-Doksograflar*, cilt: I, 191-192; Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, cilt: I, s. 274.

12 Gorgias, *Encomium of Helen in the Greek Sophists*, trs.: J. Dillon and T. Gergel, London 2003, s. 76-84.

13 Platon, *Theages*, çeviren: Hamdi Varoğlu, Maarif Vekaleti, İstanbul 1943, 128 b; Platon, *Lysis*, (Grekçe ve Türkçe metin bir arada), çeviren: N. Petek Boyacı, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2006, 204 bc.

14 Ksenophon, *Sokrates'ten Anılar*, çeviren: Candan Şentuna, TTK Yayınları, Ankara 1994, I, II, 1-15.

15 Ksenophon, *Symposium*, trs.: O. J. Todd, Cambridge, MA, Harvard University Press, Cambridge 1922, 8. 15.

16 Platon, *Devlet*, çeviren: S. Eyüboğlu-M. A. Cingöz, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012, III, 403 a-c; IV 558 de; IX, 573-575; Platon, *Yasalar*, çeviren: Candan Şentuna ve Saffet Babür, Kabalcı Yayınları, İstanbul 1998, VII, 348-442; Platon, *Symposion*, 178-18 b; 180-185b; 194 e-197 e.

ros'da aşkı hakikate götüren, hakikati elde etmemizi sağlayan bir araç olarak konumlandığı görülür.¹⁷ Hatta *Phaedrus*'ta tensel ve tanrısal mania (theia mania) ayrımı yaparak, ilkini etik ölçülülükle sınırlarken, ikincisini, idea olan güzelliğe ve hakikate ileten bir araç olarak onaylar.¹⁸ Platon'un aşkı, *Politeia (Devlet)*'de hakikate ulaştırıran diyalektiğe ek olarak, *Symposion* ve *Phaedros*'ta kendinde güzelliğe (auto kalon) ve hakikate (aletheia) ulaştırıcı bir araç olarak görmesi, hem Yeni Platoncularda hem de doğu ve batıdaki mistik geleneklerde köklü bir etki bırakmıştır.¹⁹ Ancak onun aşk bağlamında, felsefe tarihindeki diğer bir önemli katkısı, kuşkusuz, aşkın güzellik (kallos), "yaratıcılık" (poiesis) ve "ölümsüzlük" (athanatos) bağlamında ele alınıp işlenmesidir.²⁰ Platon'un aşkı hakikat, ölümsüzlük ve yaratıcılık bağlama taşımasının, Eki Yunan'da aşkın algılanışında köklü bir epistemik kopuş yarattığı şeklinde yorumlanabilir. O, aşkın, hakikate iletici yönüne ek olarak, yaratıcılık ve ölümsüzlük boyutlarını, aşkı hemen tüm cepheleriyle tartışma konusu edindiği *Symposion*²¹ diyalogunda işler. Platon'un aşka yüklediği söz konusu boyutların, onun genel felsefesinin köşe taşları olan, idealar (eidos, eide) öğretisi, ruhun düşüşü (kathodos), ruh göçü (metempsychosis), anımsama (anamnesis), iyilik (agathon) ve güzellik (kallos) ve mutluluk (eudaimonia) öğretileriyle de köklü bir bağları vardır.

İşte bu makale, Platon'un *Symposion* diyalogunda, Diotima'nın dilinden aşkın "neliğine" ilişkin ileri sürdüğü düşüncelerde, "aşk (eros), yaratım (poiesis) ve ölümsüzlük (athanaton)"²² arasında nasıl bir ilişki kurduğunu, bu ilişkinin onun genel felsefi öğretileriyle nasıl bir bağlantı oluşturduğunu analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Diotima: Aşkın Ontolojik Kökleri ve Özellikleri

Symposion diyalogu, Atina'nın ünlü tragedya yazarı Agaton'un MÖ. 416 yılında yapılan yarışmada birinci olması ve ödül kazanması üzerine evinde verdiği şöleni/ziyafetikonu edinir; adını da bundan alır.²³ Bir anlatı diyalogo-

17 Platon, *Symposion*, 210 b vd.; Platon, "Phaedros", Platonis Opera içinde, ed.: John Burnet, Oxford University Press, London 1903, 242 vd.

18 Platon, *Phaedros*, 242 245 b.

19 M. Said Kurşunoğlu, *Aşk'ın Ne'liği ve Kavramsal Doğası*, Etüt Yayınları, Samsun 2014, s. 23 vd.

20 Platon, *Symposion*, 206 c vd.

21 Platon, *Symposion*, 210 b vd.

22 Platon'un Symposium diyalogunda sunduğu aşka ilişkin görüşler, tarafımızdan (*Mitos'tan Logos'a Eski Yunan Felsefesinde Aşk*, s. 295-30) incelenmiştir. Ancak orada, odak nokta aşk olduğu için, aşk, yaratım ve ölümsüzlük hakkındaki düşünceler derinlemesine analiz edilmemiştir.

23 Burada Symposium ile ilgili bir açıklama vermek gerekmektedir. Bu sözcük dilimize hem şölen hem de ziyafet diye çevrilmiş (Platon, Şölen, çeviren: A. Erhat- S. Eyuboğlu, İş Kültür Yayınları, İstanbul 2002; Platon, *Aşk ve Ziyafet*, çev.: Semiha Cemel, Devlet Basımevi, İstanbul 1936) durumdadır. Batı dillerine

ğudur; Platon tarafından Apollodoros anlatıcısının diliyle ortaya konulur. Anlatıcının hatırlamadıkları ve şölene (symposion) sonradan katılıp aşk yerine Sokrates'i övmeye yönelen Alkibiades'in konuşması bir kenara bırakılırsa,²⁴ altı konuşma içerir. Bunlar sırasıyla, aşkın, etik değerlerin oluşumuna olan katkısını dile getiren Phaidros'un²⁵; aşkı yersel (pandemos'un aşkı) ve göksel (ourania'nın aşkı) olarak ikiye ayırıp göksel olanını ön plana çıkaran Pausanias'ın²⁶; bir tabip olarak her varlıkta aşkın olduğunu ileri süren ve tıbbi bedendeki öğelerin uyumunu (harmonia) sağlayan aşk sanatı olarak sunan Eryksimakhos'un²⁷; aşkı mitolojik temelde androgynos (çift cinsiyetli varlık) ile ilişkisi içinde ele alan ve kesik yarılarımızı aramamız ve onlarla bütünleşmemizle özdeşleştiren Aristophanes'in²⁸ ve aşkın gençlere ve güzellere özgüleyip, pek çok erdem (arete) ve sanatların yaratıcısı (poiesis) olduğunu savunan Agathon'un²⁹ konuşmasıdır. Bu konuşmaların hepsi biçem açısından söylev tarzındadır ve bir Tanrı olarak Eros'u övmeyi erelemektedir. Aşk övgüsü bağlamında son konuşmacısı olan Sokrates'e geldiğinde, hem *konuşma tarzında* hem de *içerikte* köklü bir değişim yaşanır. Konuşma tarzındaki değişim, Sokrates'in, önce Agaton ile yaptığı, 'aşkın yoksun olunan, eksikliği hissedilen bir şey olduğunu; dolayısıyla aşkın yoksun olunan ve ihtiyaç duyulan (endeia) bir şeyi arzulamak (eputhyмео) anlamına geldiğini' göstermeyi deneyen çürütmeye (elenchos) dayalı konuşma³⁰ ve ardından aynı yöntemi kendisine uyguladığını ve aşka yönelik düşüncelerini değiştirdiğini söylediği, bilge bir kadın, kâhin ve yabancı gibi sanlarla andığı Diotima ile kendisi arasında geçen konuşmada ortaya çıkar.³¹

---

symposium diye geçen bu kelime, İngilizcede banquet, feast, Fransızcada banquet ve festin sözcükleriyle de karşılanmaktadır. Ancak symposion'un dinsel, kültürel ve toplumsal içeriği yüzünden bu türden çevirilerinin yapılamayacağı da ileri sürülmektedir (W. K. C. Guthrie, *A History of Greek Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge 1975, s. 380). Symposion, bir tür birlikte içme olayıdır. Akşam yemeği yenildikten sonra, sofralar toplanır, kölelerin getirdiği suyla arınır ve temizlenir ve tanrılar için yere saf şarapla sunular serpilir, ardından hymnos ve paian'lar söylenir. Bu başlangıç ritüellerinin ardından ev sahibi ya da başka bir konuk syposiarkhos olarak seçilir ve içmeye başlanır. Kadınların katılmadığı bu erkek eğlencesine yalnızca aulos'cu kızlar ve hetaire'ler katılabilir. Müzik, şiiir, dans ve çeşitli eğlencelerle geçirilen symposionlar gece yarlarına kadar sürer. Bu açıdan symposionların dinsel bir toplantı olduğu da ileri sürülmüştür. Eyup Çoraklı, "Symposion Üzerine", *Symposion* içinde, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2007, s. 9-10; Robin Sowerby, *Yunan Kültür Tarihi*, çeviren: Ö. Umut Hoşafçı, İnkilâp Yayınları, İstanbul 2012, s. 101-104.

24 Platon, *Symposion*, 212 d-222-c.

25 Platon, *Symposion*, 178 a-180 c.

26 Platon, *Symposion*, 180 d-185 e.

27 Platon, *Symposion*, 186 a-189 a.

28 Platon, *Symposion*, 189 a-194 d.

29 Platon, *Symposion*, 194 e-198 a.

30 Platon, *Symposion*, 199 c-201 c.

31 Platon, *Symposion*, 201 d-212 c.

Yapıtta Sokrates'in konuşmasıyla birlikte ortaya çıkan biçem farklılığının nedeni ne olabilir? Kanımızca bunun temel nedeni, Platon'un, hocası olan Sokrates'in felsefenin monolog değil, diyalog olduğu, karşılıklı etkileşim içinde yapıldığı anlayışına sadık kalma isteği olmalıdır. İçerik açısından ise, konuşmaların başından beri, Tanrı olarak görünen eros'un tıpkı Parmenides'te olduğu gibi, *daimon*'a dönüştürülmesi ve konunun *âşık olmandan (eromenoi) çıkarılıp âşık olan (erastai)* açısından ele alınmasıdır. Bu değişimin nedenini de büyük ölçüde Sokrates'in kişiliğinde aramak gerekir; zira onun kendisini yönlendirdiğini savladığı *daimonu*'yla şöhret bulduğunu, yine kendisini âşık (erotikos) olarak konumlandığını, kendisini "aşk işleri" (ta erotika)" uzmanı olarak nitelediğini biliyoruz. Bu dönüşümlerle birlikte, yapıtın sonuna doğru, özellikle Alkibiades'le birlikte, aşka övgünün neden Sokrates'e övgüye yöneldiğini de kavramış oluyoruz. Böylece Platon, Symposion adlı yapıtını, hocası Sokrates'i öven ve onu hem aşk öznesi hem de gençlerin kendisine âşık olduğu bir aşk nesnesi haline getiren bir yapıta dönüştürmüş olmaktadır. Âşık olanın da tartışmaya katılması, daha önceki konuşmalarda, âşık olunan açısından alınıp hep iyi olarak nitelenen aşkın, âşık olan açısından hiç de iyi olamayacağının gündeme getirilmesi ve aşkın her yönünün görülmesi açısından önemli olsa gerektir.

Konuşma yöntembilimsel (metodolojik) olan şu saptamayla başlar:

Önce aşkın ne olduğunu, ne türden bir varlık olduğunu, sonra da onun işlerini anlatmak gerek.³²

Diotima, aşkın neliği sorununu ele aldığı anda, Sokrates'e onun bir Tanrı olmayacağını göstermeye çalışır. Ona göre aşk, bir şeyin aşkıdır ve âşık olmak kendinde olmayan bir şeyi istemek ve arzulamaktır (epithymei); çünkü bir varlığın kendinde olan bir şeyden yoksun olması (endeis) ve onu istemesi düşünülemez.³³ O halde aşk, ne hiçbir şeye gereksinimi olmayan mutlu ve yetkin bir Tanrı ne de herhangi bir biçimde arınmak ve mutluluğa ulaşmak imkânına sahip olmayan ölümlü bir varlıktır; o ikisinin arasında bir şeydir; tanrılarla insanlar arasında aracılık eden büyük tanrısal bir varlıktır (daimon).³⁴ Bu tanrısal varlık, insanların yaptıklarını, dua ve adaklarını, tanrılara yetiştirme; tanrılar katındaki işleri, buyrukları ve adakların karşılıklarını da insanlara aktarma gücüne sahiptir. Arada bulunduğu için, tanrılarla insanlar arasını tamamen doldurur; öyle ki, bütün evreni birbirine bağlar. Yine her türlü kehanet onun aracılığıyla gelir; hatta rahiplerin adaklarla,

32 Platon, *Symposion*, 201 e.

33 Bkz. Platon, *Symposion*, 200 e vd.

34 Bkz. Platon, *Symposion*, 202 e-203.

ayinlerle, büyülerle ilgi marifeti ve her türlü bilicilik ve büyücülük sanatı da ondan kaynaklanır. Tanrı insanla karışıp kaynaşmaz, ama gerek uyurken gerekse uyanırken tanrıların insanlarla, insanların da tanrılarla her türden birlikteliği, her türlü konuşması, onun aracılığıyla olur. Bu tür konularda, yani bilicilik, kehanet, büyücülük vb. becerikli olan insan, daimonların etkisi altındadır ve tanrısal bir kişidir³⁵; ancak başka bir konuda, sanatlarda ya da bazı el sanatlarında becerikli olan kişiye sıradan adam denir. Bu tanrısal varlıklar, yani daiomonlar çok sayıdadır ve türlü türlüdür. İşte aşk da bunlardan birisidir.³⁶

Çok sayıdaki daimonlardan birisi olan aşk, hangi ana babadan doğmuştur? Diotima bu soruya yanıt verirken, eros'un doğumu ile ilgili bir mitoloji aktarır. Mitoloji şöyledir:

Aphrodite doğduğu sıralarda Metis'in Oğlu Poros ve diğer tanrılar bir ziyafet veriyorlarmış. Yemeklerini yedikten sonra Penia dinlenmeye gelmiş Şölen olduğu için ve durup dikilmiş kapıda. Poros nektarla sarhoş olup, henüz şarap yokmuş çünkü, Zeus'un bahçesine girmiş ve ağırlaşıp sızmış orada. Penia ise, kendi çaresizliğinden, Poros'tan bir çocuk peydahlamayı kurmuş kafasında, yatmış uzanmış yanına ve Eros'a gebe kalmış. Bu yüzden Aphrodite'nin doğduğu günlerde ana rahmine düştüğü için onun takipçisi ve hizmetçisi olmuştur Eros. Üstelik Aphrodite güzel olduğu için o da doğası gereği aşığıdır güzelliğin. Poros ile Penia'nın oğlu olduğuna göre, Eros'un da böyle bir talihi vardır.³⁷

Diotima, aşkın doğumuna ilişkin bu mitolojinin yardımıyla, aşkın paradoksal doğasını aydınlatmaya çalışır. Aşkın, Penia'nın (Yoksulluk) ve Poros (Zenginlik)'un gayri meşru çocuğu olması, hem annesinden hem de babasından bazı karışık özellikleri almasına yol açmıştır. Annesi Penia yüzünden, bir defa daima sefildir. O, âşıkların sandığı gibi duyarlı ve güzel olmaktan uzaktır. Tam tersine sert ve kabadır; yersiz yurtsuz ve yalınayaktır; yataksız, döşeksiz hep yerde yatan, kapı önlerinde ve yol kenarlarında açıkta uyuyan, annesinin doğasına sahip olduğundan hep yoksulluk, çaresizlik, açmaz (aporia) içinde yaşayan birisidir.³⁸ Babası Poros bakımından ise, iyi ve güzel şeylere tuzak kuran, yürekli, gayretli, istekli, usta bir avcı, hep birtakım tuzaklar kuran, düşünceyi arzulayan ve veren, bütün yaşamı boyunca felsefe yapan, usta bir hokkabaz, usta bir büyücü ve sofisttir. Burada eros'a yük-

35 Platon böylelikle, daimonların etkisi altında olan Sokrates'i tanrısal bir kişi olarak sunmuş olmaktadır.

36 Platon, *Symposion*, 202 e-203-a.

37 Platon, *Symposion*, 203 bc.

38 Platon, *Symposion*, 203 c-d.

nen karşıt niteliklerle Alcibiases'in konuşmasında Sokrates'e yüklenen nitelikler birbirine çok benzemektedir.³⁹

Aşk, ne bir ölümsüz olarak doğmuştur ne de bir ölümlü; ama ne zaman bolluk ve bereket görse aynı gün bir bakarsın yaşar ve gelişip serpilir, bir bakarsın ölür gider. Sonra babasının doğası sayesinde yenide hayata döner, ama elde ettiği şey sürekli kayıp gider elinden. Sonuçta aşk, hiçbir zaman tam yoksulluğa düşmez ya da tam varlık içinde yüzmez. Aşk, yoksullukla zenginlik arasında olduğu gibi, aynı zamanda bilgelik ile cehalet arasındadır; bu yüzden de felsefe yapmaktadır.⁴⁰

Öte yandan bilgelik (*sophias*) ile cehaletin (*amathias*) arasında bulunur. Çünkü şöyle bir şey var: Hiçbir Tanrı felsefe yapmaz ya da bilge olmayı arzulamaz; öyledir; çünkü isterse başka bir bilge olsun, o da felsefe yapmaz. Aynı şekilde cahiller de, ne felsefe yaparlar, ne de bilge olmayı arzularlar. Tam da budur cehaletin kötülüğü, yani ne iyi, güzel ne de düşünceli olan bir adamın yeterli olduğunu sanması. O halde yoksun olduğunu düşünmeyen bir adam yoksun olduğu aklının ucundan bile geçmeyen bir şeyi arzulayamaz. Bilgeler ve cahiller değilse, o zaman kimdir felsefe yapanlar, ey Diotima diye sordum. Artık çocuk bile anlar bunu. Bu ikisinin arasındakiler tabii. Aşk da bunlardan birisidir. Çünkü bilgelik en güzel şeylerden birisidir. Aşk da güzelliğin aşkıdır. Dolayısıyla aşk da filozof olmak zorundadır; filozof olduğu için de, bilge ile cahil arasındadır. Bunlara neden olan kendi soyudur; bilge ve zengin bir baba ile bilge olmayan sefil bir anneden doğmuştur çünkü. İşte ey sevgili Sokrates, budur, bu tanrısal varlığın doğası (*physis tay daimonos*).⁴¹

Diotima'nın aşkı, bilgelik ile cehalet arasına yerleştirmesi, gerek bilge gerekse cahilin felsefe yapmayacağı söylemi, oldukça ilginçtir. Hem Sokratik ironiye hem de Menon diyalogunda gündeme gelen "araştırma paradoksuna" gönderme yapıyor gibidir.⁴² Sokratik ironi hem Sokrates'in hem de insanların neden felsefe yaptığını temellendirirken, Menon paradoksuna olan gönderme, aşk sayesinde felsefenin mümkün olduğunu temellendirme gayreti olarak görülebilir. Araştırma ya da Menon paradoksu, bilindiği gibi, sofistlik bir argümandır; ne bildiğimiz ne de bilmediğimiz şeyleri araştırabileceğimizi söyler. Argümana göre, bilinen şeyi araştırmak anlamsızdır;

39 Platon, *Symposion*, 173 b, 217 c, 220 bc.

40 Platon, *Symposion*, 203 d-e.

41 Platon, *Symposion*, 203 e-204 c.

42 Bkz. R. E. Allen, *Anamnesis in Plato's "Meno and Phaedo"*, *The Review of Metaphysics*, Vol. 13, No. 1 (Sep., 1959), s. 165-166.

zaten bilinmektedir; bilinmeyen şey ise araştırılmaz, çünkü ne araştırılacağı bilinmemektedir.⁴³ Menon diyalogunda Sokrates'in dilinden bu soruna verilen yanıt anamnesis (ἀνάμνησις) ya da anımsama öğretisi olarak bilinir. Öğreti, araştırmayı, sokratik yöntemle, ruhun idealar âlemindeki yaşantısı sonucu edindiği, ama bedene düşünce unuttuğu bilgileri anımsama olarak olanaklı görür.⁴⁴ Öyle görünüyor ki, Symposion'da Diotim'a'nın dilinden bu paradoksa farklı bir yanıt daha verilmiş olmaktadır. Bu yanıtla göre, paradoksu aşmanın yolu, bilgelik ile cehalet arasında olan, yani ne bilge ne de cahil olan ve zorunlu olarak felsefe yapan aşka sarılmaktır. Bu aşk, Sokrates olsa gerektir. Ancak âşik, aşk aracılığıyla gerçeği araştırabilir ve gerçeğe doğru yol almada ona ancak aşk katkı sağlayabilir. Burada aşk sokratik soruşturmanın yerine geçmekte, aşkla hakikate yükselme söz konusu edilmektedir.

Aşk arada bir varlıksa insanlar neden aşkın hep iyi ve güzel olduğunu düşünürler? Bu yanılgının nedeni nedir? Diotima'ya göre bunun temel nedeni, aşkın seven (eromenon) değil, sevilen (erota) bir şey olduğunun düşünülmesidir. Bu yüzden herkese aşk iyi ve güzelmiş gibi görünür. Çünkü sevilen şey gerçekte güzel, narin, mükemmel ve kutlu bir şeydir. Oysa sevenin durumu hiç de öyle değildir.⁴⁵

Aşkı Yararı: İyilik, Güzellik ve Mutluluk

Şu halde, ne iyi ne kötü, ne bilge ne cahil, ne tanrı ne ölümlü olan aşkın insanlar için yararı nedir? Diotima bu soruya yanıt verirken, iyi, güzel ve mutluluk arasında bir ilişki kurar. Bun göre, aşk, insanın iyi ve güzel şeylerin kendisinin olmasını arzulamasıdır. İyi ve güzel şeylere sahip olan insan ise mutlu olur. Artık mutlu olmak isteyen kişi ne ister diye sormaya gerek yoktur; mutluluk yanıtın nihai amaç olduğu açıktır. Çünkü her insanın nihai ereği, telosu mutluluktur. Mutluluk isteğinin, yani iyi ve güzeli elde etme arzusunun bütün insanlar için ortak olduğu düşünülürse, şu halde niçin herkese değil de, bazı insanlara âşik deniliyor?

(Sokrates) bende şaşıyorum buna diye cevapladım. Hiç şaşıрма dedi. Çünkü aşkın bir türünü seçip ayırıyoruz ve bütünün adını ona vererek aşk diye adlandırıyoruz onu. Ama geri kalanlara yalan yanlış başka adlar takıyoruz. Ne gibi diye sordum. Şunun gibi: Biliyorsun ki yaratım (poiesis) çok anlamlı bir kelimedir. Çünkü ne olursa olsun, yokluktan varlığa geçen her şeyin bütün nedeni yaratımdır; bunların ustaları da bütün yaratıcılardır. Doğru diyorsun.

43 Platon, "Menon", çeviren: Adnan Cemgil, *Diyaloglar 1 içinde*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, 80 e.

44 Bkz. Platon, *Menon*, 80 e vd.; Platon, *Phaidon*, (Grekçe ve Türkçe metin bir arada), çeviren: Nazile Kalaycı, Kabalıcı Yayınları, İstanbul 2012, 74 a vd.

45 Platon, *Symposion*, 204 c.

Bununla birlikte diye sürdürdü, biliyorsun ki bunları yaratıcı diye adlandırmazlar, başka isimleri vardır. Bütün yaratımlardan müzik ve ölçülerle ilgili bir türü ayrılarak bütünün ismiyle adlandırılır. Yalnızca buna şiir denir ve yaratımın bu türüne sahip olan şairlerdir. Doğru söylüyorsun dedim. Öyleyse aşk konusunda da böyledir. Genel anlamda iyi şeylere ve mutlu olmaya duyulan her türlü arzudur ve en büyük ve her işte düzenbaz olan aşk. Fakat ister para kazanma, ister beden eğitimine düşkünlük, ister felsefe bakımından olsun, başka şekillerde ona yönelenlerin ne âşık olmalarına âşık olmak denir ne de kendilerine âşık. Ama bir türünün ardından gidenler ve üzerine titreyenler bütünün ismini, yani (aşkı), âşık olmayı ve âşıkları alırlar. Galiba doğru söylüyorsun dedim.⁴⁶

Öyle anlaşılıyor ki, Diotima'ya göre, aslında herkes âşıktır, fakat insanlar, güzelin, iyinin ve mutluluğun peşinde olan bu arzuyu başka başka yollara çevirirler; kimi alışverişe, kimi bedenini sağlamaştırmaya, kimi bilgisini artırmaya yönelir. Aşkın yalnızca bir tek biçimine var gücüyle sarılanlar, bir bütüne verilmiş adı ele alırlar, âşık olmak, aşk ve âşık sözcüklerini yalnız onlar için kullanırlar; geri kalanlarına ise yalan yanlış başka adlar takarlar.⁴⁷ Diotima, bu saptamasının ardından, Aristophanes'in aşkı insanın kendi yarısını aramasıyla özdeşleştiren tutumuna eleştirel açıdan yaklaşır; aşkın ne yarımın ne de bütünün aşkı olduğunu ileri sürer. Ona göre insanlar, kendilerine yararlı olanın peşindedirler; bu yüzden, eğer işe yaramadıklarını düşünseler, kendi ellerini ve ayaklarını bile kesip atarlar. İnsanlar iyi olanı kendine, kötü olanı başkasına ait saymadıkça, kendilerinde olan, kendilerine ait şeyleri bağrına basmazlar; çünkü onlar yararlı ve iyi olandan başkasını istemezler.⁴⁸ Özetle aşk, kişinin her zaman kendisinde eksik olan, sahip olduğunda iyiye, güzele, mutluluğa ileten şeye duydukları istektir, arzudur.⁴⁹

Aşk, Üreme, Yaratım, Güzellik ve Üç Tür Ölümsüzlük

Aşk hep iyinin, güzelin aşkı olduğuna göre, iyinin ve güzelin ardına düşen insanların hangi işte ve hangi eylemde gösterdikleri heyecan ve gayrete aşk denilir? Diotima'nın bu soruya verdiği yanıtı, '*güzel sayesinde, hem beden (kata to soma) hem de ruhen (kata ten psykhe) doğurmadır*', deyişiyile özetlemek mümkündür.⁵⁰ Diotima sözüne şöyle devam eder:

Daha açık söyleyeyim (...). Bütün insanlar hem ruhen hem de bedenlen gebe

46 Platon, *Symposion*, 205 b-d.

47 Platon, *Symposion*, 205 bc.

48 Platon, *Symposion*, 205 e.

49 Platon, *Symposion*, 206 a.

50 Platon, *Symposion*, 206 b.

kalırlar; (...) ve belli bir yaşa geldiğimizde doğurmayı (genontai) arzular doğmamız. Ama çirkin ile değil, güzelle mümkündür doğurma. Örneğin erkekle kadının birlikteliği bir doğurma olayıdır. Bu tanrısal bir iştir ve ölümlü bir canlıda ölümsüz olan şey bu gebelik ve üremedir. Bunların uyumsuzluk içinde ortaya çıkması mümkün değildir. Çirkin tanrısal olan her şeyle uyumsuzdur, güzel ise uyumlu. Öyleyse güzellik (kallone), üremeye (te genesei) eşlik eden bir Yazgı, bir Doğum Tanrıçası'dır (Moira). Bu yüzden gebe bir varlık ne zaman bir güzele yanaşsa sevimli bir hale gelir, neşesinden gevşeyip rahatlar, doğurur ve üretir. (...) Aşk güzelin aşkı değil (...) güzel sayesinde doğurmanın ve üremenin (genneseos) aşkıdır.⁵¹

O halde Diotima'ya göre aşk, ister fiziksel, ister ruhsal olsun, güzel sayesinde, güzel olanı meydana getirme, yapma, üretme arzudur.⁵² Bu üremenin, doğurmanın aşkı nedir?

Diotima'ya göre, bunun temelinde içgüdüsel olarak ölümsüzlüğü arzular yatar; çünkü ölümlü bir doğa, mümkün olduğunca, hep ölümsüz olmayı arar. Bu da tek bir yolla, eskiyen bir şeyin yerine yenisini koymakla olur.⁵³ Diotima söylemini Herakletosçu bir bakışla geliştirerek felsefi antropolojinin temellerini atar. Ona göre, her bir canlının yaşadığı ve aynı kaldığı söylendiğinde, örneğin bir insanın çocukluğundan yaşlılığına dek aynı olduğundan söz edildiğinde, her ne kadar bu kişi aynı kişi olarak tanımlansa da, hiçbir zaman aynı niteliklere sahip değildir; tersine sürekli yeni bir kişi olur. Saçları, etleri, kemikleri, kanı ve hatta tüm bedeniyle bozulup gider. Yalnızca beden değil, ruhen de davranışları, huyları, kanıları, arzuları, zevkleri, üzüntüleri, korkuları sürekli değişir. Daha da ilginç, bilgileri de aynı kalmaz; bazı bilgiler doğarken, bazı bilgiler ölür ve bilgi açısından da sürekli değişime uğrar. Çünkü öğrenmek dediğimiz şey, bilgimizin çekip gittiğini, unutmak ise bilginin bizi terk ettiğini gösterir. İşte aşk sayesinde güzel içinde üremekle insan soyu, âdeta tanrısal bir varlık gibi sonsuza dek tamamen aynı kalmakla değil, tam tersine çekip giden ve eskiyen bir şeyin yerine tıpkı kendisi gibi yeni bir şey koymakla muhafaza edilir. Ölümlü olan, ölümsüzlükten ancak bu sayede pay alır; bundan başka bir yol da mümkün değildir. Bu nedenle olsa gerek, her varlık kendi soyuna büyük bir değer atfeder.⁵⁴

a-) Üreme (Genesis) Yoluyla Türsel Ölümsüzlük

Diotima çözümlemesine aşkın ürünü olan üreme yoluyla türsel ölümsüzlü-

51 Platon, *Symposion*, 206 c-e.

52 Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi (Sofistlerden Platon'a)*, cilt: II, s. 327-328.

53 Platon, *Symposion*, 207 a-c.

54 Platon, *Symposion*, 207 de-208 b.

ğü irdeleyerek devam eder. Ona göre, beden yoluyla güzel olana kavuşmayı, onda doğurmayı ve yaratmayı arzulayanlar, kadınlara yönelirler ve bu tür kimseler, güzel içinde yaratma gerçekleşince çocuklar aracılığıyla ereğine ulaşmış olur. Aşk, güzelde ve güzel aracılığıyla varetmeye ulaşmanın sonunda meydana gelen çocuklarla ölümsüzlüğe ulaşır. Çocuklar, bir erkeğin kendisini, neslini devam ettirmesi ve böylece kişinin ölümsüzlüğe ulaşması olarak yorumlanır.⁵⁵ Burada, Diotima, fiziksel üretimi, çocuk yapmaya, çocuk yapma arzusunu da ölümsüz olma isteğine bağlamış olur. İnsanlar öyle düşünmeseler de, erkek ve kadın, bir çocuk meydana getirmek üzere birleşirler ve aslında bu şekilde ölümsüz olmaya çalışırlar. Bu yüzden, yaratma gücü ile dolu varlık, güzele (to kalon) yanaştığı zaman, ferahlar, genişler, sevinçten taşar, doğurur ve çoğalır. Çirkinde (to aiskron) rastladığı zaman ise, tersine kasvet basar, tıkanır, duraklar, büzülür, doğuracak yerde, içinde kalan yükü taşıma derdine düşer.⁵⁶ Güzel olan aşkın nesnesidir; yani sevilen, kendisine yönelen bir şeydir.⁵⁷ Şu halde güzel kadına dönük fiziksel aşkın, çocuklar yoluyla ölümsüzlüğü aramak anlamına geldiği açıktır. Bu türden ölümsüzlük sadece insanlara özgü değildir; hayvanlarda da gözlenir. Diotima şöyle der:

Yoksa haberin yok mu senin, karada gezen, havada uçan bütün hayvanların sırf üreme arzusuyla ne korkunç hallere düştüğünden; önce birbirleriyle çiftleşmek, sonrada doğan yavrularına yiyecek bulmak için hepsinin hastalığa yakalanıp aşk derdine düştüğünden; en güçsüz olanların bile yavruları için en güçlülerle savaşmaya ve bu uğurda hayatlarını feda etmeye hazır olduğundan; yavrularını besleyip büyütebilmek için kendi istekleriyle açlığa katlandıklarından ve her türlü zorluğa göğüs gerdiklerinden? Birisi çıkıp da, insanların bu şeyleri akılları sayesinde yaptıklarını düşünebilir, dedi; peki ama bu hayvanların böyle aşk derdine düşmelerinin sebebi nedir? (...) Çünkü burada da (yani hayvanlar âleminde), aynı ilkeyle ölümlü bir doğa mümkün olduğunca hep ölümsüz olmayı arar.⁵⁸

b-) Üretim (Poesis) Yoluyla Ölümsüzleşme ya da Ruhsal Ölümsüzlük:

Diotima'ya göre, beden yoluyla ölümsüzlüğe ulaşmanın yanında, ruh yoluyla ölümsüzlüğe ulaşmak da söz konusudur. Nitekim insanlar, şöhret tutkusunu, ünlü olmak, gelecek zamanlar için ün kazanmak sevdasıyla ne korkunç hallere düşerler. Çocuklarından çok bu uğurda her türlü tehlikeyi göze al-

55 İsmail Tunalı, *Grek Estetik'i*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2007, s. 32.

56 Platon, *Symposion*, 206 b vd.

57 İsmail Tunalı, *Grek Estetik'i*, s. 33.

58 Platon, *Symposion*, 207 b-d.

maya, paralarını saçıp savurmaya, her türlü güçlüğü göğüs germeye, hatta canlarını bile vermeye hazırdırlar. Kendileri hakkında ilelebet insan aklında ölümsüz bir yiğitlik (andreaia) hatırası olacağı akıllarına düşmeseydi, Alkestis Admetos uğruna can verir ya da Akhileus Patroklos'un ardından ölüme koşar mıydı? Ya da Kodros sırf çocuklarının krallığı uğruna ölümün kollarına atılır mıydı? İşte onları buna iten, ölümsüz bir yiğitlik ve böylesi iyi bir ün için kendilerini feda etmeleridir. Cesur olup da, şöhret ve ün düşkünü herkes böyle davranır. Çünkü onlar toplumsal hatıradaki ölümsüz olmayı severler. Bedenen gebe olanlar, daha çok kadınlara yönelip, çocuk doğurma yoluyla ölümsüzlüğü aradıkları gibi, ruh bakımından gebe olanlar, gebe kalması ve doğurması ruh için uygun olan şeylere gebe kalırlar. Peki bunlara uygun olan nedir? Elbette akli başındalık (phronesis) ve erdemdir (arete). Diotima, akli başındalık ve erdemle sadece ahlaki yetkinlikleri kastetmez, onları tüm sanatları ve zanaatları kapsayacak düzeyde kullanır. Bu durum, eski Yunan'da zanaatla sanat arasında bir ayrım yapılmadığını gösterdiği gibi, arete'nin yani erdem, her türden yetkinlik (kemâl) için kullanıldığını da göstermektedir. Bedenen gebe olanlar çocuk doğurup onunla ölümsüzleşirken, ruhen gebe olanlar, erdemleri, sanatları ve zanaatları doğurarak ölümsüzleşir. İşte Diotimaya göre, bütün yaratıcı şairler (hoi poietai) yani santçılar ve mucit oldukları söylenen bütün zanaatkarlar (demiourgon), ruhen gebe olanlardır. Akli başındalığın en önemli ve en güzel yanı ise kentlerin ve meskenlerin düzeniyle ilgili, yani yönetme (poleon) sanatıyla ilgili olanlarıdır. Yönetme sanatının özü ise ölçülülük (sophrosyne) ve adalettir (diakiosyne).⁵⁹ Ne zaman bir insan, aslında tanrısal olduğu için, gençliğinden itibaren erdemlere, sanatlara, zanaatlara ruhen gebe olsa ve yaşı ilerleyince de artık doğurmayı ve üretmeyi arzulasa, o kişi, birlikte üretebileceği güzel bir varlık aramak için köşe bucak dolaşır. En güzelini arar; çünkü çirkin bir varlıkla asla üretmez. Çirkin bedenlerden çok güzel bedenlerden hoşlanır ve eğer güzel, soylu ve donanımlı bir ruhla karşılaşır, her ikisi de gönlünü birbirine kaptırır ve hemen oracıkta erdem üzerine, iyi bir adamın nasıl olması ve nelerle uğraşması gerektiği üzerine söze dalarlar. Deneyimli ve yaşlı olan genç olanını erdem üzere eğitmeye çalışır. Böylece güzel biriyle ilişki kurarak ve onunla hemhal olarak öteden beri gebe olduğu şeyleri doğurur ve üretir; varlığında da yokluğunda da hatırlar onu, hatta doğurulan şeyi de onunla birlikte besleyip büyütür. Sonuçta böyleleri, birlikte daha güzel ve daha ölümsüz ürünler paylaştıkları için çocuklu olmanın getirdiği birliktelikten daha çok ve daha sağlam bir dostluğa (philian) sahip olurlar.⁶⁰

59 Platon, *Symposion*, 209 ab.

60 Platon, *Symposion*, 209 bc.

Diotima sözlerini şöyle sürdürür:

Hatta Homeros, Heseidos ve daha başka büyük şairlere hayranlıkla bakan, arkalarında bıraktıkları ve kendileri de böyle oldukları için onlara ölümsüz bir ün ve hatıra kazandıran böylesi çocuklara imrenen herkes, insan evladı çocuklardan çok böylesi çocukları olmasını ister. Eğer istiyorsan, diye ekledi, Lykurgos'un Lakedaimon'da bıraktığı, Lakedaimon'un ve neredeyse tüm Yunanistan'ın kurtarıcıları olan çocuklarını örnek al. Ortaya koyduğu yasalar yüzünden Solon da sizin için değerlidir. Hatta ister Yunanlar isterse barbarlar arasında olsun, başka başka yerlerde, başka başka adamlar da bir sürü güzel işler sergiledikleri, türlü türlü erdemler ürettikleri için değerlidirler. İşte böyle çocukları olduğu için onlar adına pek çok tapınak inşa edilmiştir de, insan evladı çocuklar var diye hiç kimseye nasip olmamıştır bu.⁶¹

Öyle anlaşılıyor ki, Diotima, hayvanlarda da görülen türsel ölümsüzlüğe ek olarak, sadece sanatçılar, zanaatçılar, mucitler, yasa yapıcıları, eğitimciler vb. için ayrı bir ölümsüzlükten daha söz etmektedir. Bu ölümsüzlük, kişi öldükten sonra ortaya koyduğu ürünle yaşamayı, yapıtıyla anılmayı, toplumunun hatırasında ölümsüzleşmeyi hedefleyen sosyal ölümsüzlüktür. Bu tür ölümsüzlük, cesur ve yaratıcı insanlara nasip olan bir ölümsüzlüktür.

c-) Kendinde Güzelliği (Outo Kalon) Temaşa (Theoria) Yoluyla Ölümsüzlük:

Aşkın arzuladığı nihai gaye, şehvetten kaynaklanan bedensel doğrumsa ile türsel ölümsüzlüğe; cesareten köken alan ruhsal doğurma ile sosyal ölümsüzlüğe ulaşmak mıdır? Diotima, bu soruya hayır demekte ve bir insanın erişeceği en yüksek gayeye en yüce mertebeye işaret etmekte; bizzatı insanın asıl mutluluğu yaşatan güzellik ideasını temaşa ile elde edilen ve akılsal yetiden üçüncü bir ölümsüzlük tanımlamaya yönelmektedir. Öyle görünüyor ki, burada söz konusu edilen ölümsüzlük, sadece filozofların elde edebileceği, gerçek ölümsüzlüktür. Bu nasıl kazanılacaktır?

Diotima burada da felsefeyle özdeşleştirdiği eros'a etkin bir işlev yüklemekte ve erosun adım adım bir merdivenden tırmanır gibi, aşk yoluyla insanı nasıl güzelliğin kendisine yükselttiğini ve ölümsüzleştirdiğini anlatmaya çalışmaktadır. Ona göre, aşkın yöneldiği ilk güzel, şehvetiyle türsel ölümsüzlüğü arayanların yöneldiği bedendeki güzelliştir. Ona göre, aşkın sırrına ermek için, daha gençlikte, güzel bedenler aranmalıdır. Kişi onu doğru yola koymuşsa, ilk önce bir tek insanı sever ve ona söyleyecek güzel sözler bulur.⁶² Güzel bir beden, görelî olan bir güzeldir (prosi ti kalon). Ama

61 Platon, *Symposium*, 209 c-e.

62 Platon, *Symposium*, 210 a.

insan burada durmaz, daha mükemmelini arar; daha mükemmelin peşine düşen insan, tek bir bedenin güzelliğiyle yetinmez. Diotima'nın deyişiyle, kişinin şu bedende gördüğü güzellik, her bedeninkinin eşidir; görünüş güzelliğini arayanlar için bütün bedenlerdeki güzelliği bir tek şey saymamak deliliktir. Burada açıkça tikel güzelliklerin, tümel, idea güzellikten pay aldıkları anlayışının önemli ipuçları vardır. İnsan bunu iyice anladı mı, bütün güzel bedenleri sever, bir tekine olan düşkünlüğü geçer; çünkü artık böylesi bir düşkünlüğü küçümser, hiçe sayar.⁶³ Bu düzeye gelmiş bir kişi, beden güzelliğinin de ötesine yükselir; cesaretle ruh güzelliğine yönelir. İşte bu sosyal ölümsüzlüğü arayanların, ruhen gebe olanların yöneldiği şeydir. Bu aşamada yapılması gereken şey ruh güzelliğini beden güzelliğinden üstün saymaktır. Bu aşamadaki kimse güzelliği, ister istemez yaşayış, davranış yollarında görecektir, hepsindeki güzelliğin aslında bir ve aynı güzellik olduğunu fark edecek, bedensel güzelliğe kapılmamayı öğrenecektir. Ardından, davranış ve yaşayış yollarındaki güzelliklerden bilimlere geçip, onlardaki güzelliği temaşa edecektir.⁶⁴ Diotima'ya göre aşk aracılığıyla bu aşamaya ulaşan kimse, artık tek tek güzellikle yetinemez; o güzelliğin kendisine (outo kalon) yönelir, onu aramaya başlar. Zira görelî güzellikler onu tatmin etmez hale gelmiştir; onları küçümsemeye ve bütün güzelliklerin ötesinde olan güzele karşı özlem duymaya başlar.⁶⁵ İşte bu aşamaya ulaşanlar akılsal olarak nihai ölümsüzlüğü arayanlar olsa gerektir. Diotima anlattığımız bu süreci şöyle betimler:

Aşk işinde dosdoğru yol alan kişi, daha gençliğinde, güzel bedenlere yönelmeye başlamalı, eğer öğreten hakkıyla öğretmiş ise, öncelikle güzel bir bedene âşık olmalı ve orada güzel düşünceler üretmeli, ondan sonra bu kişi herhangi bir bedendeki güzelliğin başka bir bedeninkiyle kardeş olduğunu kavramalı, eğer biçimce güzel olanın peşine düşmek istiyorsa bütün bedenlerdeki güzelliğin bir ve aynı güzellik olduğunu akıl etmemesi büyük aptallık olur; bunu idrak ettiğinde tüm güzel bedenlerin aşığı olmalı, küçümsemediği ve önemsiz saydığı için de, bir tanesine beslediği bu şiddetli duygudan kurtulmalı, bundan sonra ruhlardaki güzelliğin bedendekinden daha değerli olduğunu düşünmeli, sonuçta çiçeği sararıp solmuş da olsa, temiz ruhlı bir kişiye âşık olmak, özen göstermek, gençlerin iyi olmalarını sağlayan böylesi düşünceler aramak ve doğurmak için yetip de aratmalı ona, böylece törelerde ve yasalarda güzel olan şeyi temaşa etmek ve her şeyin aynı soydan olduğunu görmek zorunda kalır, beden güzelliğinin çok da önemli olmadığı

63 Platon, *Symposion*, 210 b.

64 Platon, *Symposion*, 210 cd.

65 İsmail Tunali, *Grek Estetik'i*, s.33-34.

ğını anlar; bilgilerin güzelliğini kavramak için de törelerden sonra bilgilere yönelmeli; böylece artık gözünün önünde bunca güzel varken bir çocuğun, herhangi bir insanın ya da bir davranışın, adeta köle gibi bir güzele kul olarak sıradan ve önemsiz biri haline gelmez, aksine başını çevirip güzelliğin o engin denizini temaşa ederek birçok güzel, gösterişli sözler ve derin düşünceler doğurur felsefenin cömertliğiyle. Sonunda kabarıp büyüyen bir istekle belirli bir bilgiyi, birazdan değineceğim güzelliğin bilgisini idrak eder.⁶⁶

Diotima'ya göre, son aşamada kendisine ulaşılan güzel, görelî güzel değil, ontolojik bir varlığı olan kendinde güzeldir (auto kalon). Ona göre tümel ve öz güzelliğe götüren yol, epistemik olarak aşkın önderliğinde, güzel bedenlerden yola çıkar, buradan güzel bir yaşama doğru yol alır, ruh ve erdem güzelliğine uzanır, oradan da güzel bilgiye geçerek, sonunda kendi başına güzel olana, güzelliğin özüne, hakikatine ulaşır. Bu anlamda, mutlak güzellik, kendinde güzellik ya da öz güzellik, tüm güzelliklerin tepe noktasını oluşturur. O, Diotima'ya göre, sadece güzellik değil, aynı zamanda gerçek, hakiki varolandır (ontos on). Bütün varlığın tepesinde bulunur ve bütün varlığı Güneş gibi aydınlatır; çünkü tüm varlığın nihai ereği iyi ve güzel olanıdır.⁶⁷ Gerçek ölümsüzlük de, onu temaşa ile ortaya çıkar; bu anlamda, cinsel üreme, sanatsal üretimden sonra nihai ve gerçek ölümsüzlük, yani üçüncü bir ölümsüzlük söz konusudur.⁶⁸ Bütün tikel güzellikler, bu idea olan, hakiki varlık olan güzellikten pay alır. Diotima sözlerini şöyle sürdürür:

Aşkla ilgili konularda buraya kadar eğitilen güzel şeyleri sırasıyla ve doğru bir şekilde temaşa (theomenos) edip de aşkla ilgili bilgilerin son kertesine (telos) geldiğinde, birden doğası gereği eşi ve benzeri olmayan bir güzel serilir gözlerinin önüne. İşte Sokrates, daha önceki tüm çabalar da hep bu amaç uğrunaydı. Bir defa o, ezeli ve ebedidir, ne var olur, ne büyür, gelişir ne de zeval bulur; sonra kısmen güzel kısmen çirkin, kimileyin güzel kimileyin çirkin, bir bakıma güzel bir bakıma çirkin, bir yerde güzel bir yerde çirkin, kimilerine göre güzel, kimilerine göre çirkin değildir; yine bu güzel şey, ne bir yüz, el-kol ya da bedenin diğer parçaları görünecek onun gözüne; ne bir söz veya bir bilgi olarak, ne bir hayvan gibi başka bir varlığın içinde yer alan veya yeryüzünde, gökyüzünde ya da başka herhangi bir yerde bulunan bir varlık olarak. Tersine her zaman kendi başına (auto katha), kendisiyle (auto methē), yekpare bir varlık (auto monoeides) olarak görünecek. Diğer tüm güzel şeyler de, ondan şu şekilde pay alırlar (meteksonta): Öyle ki bu

66 Platon, *Symposion*, 210 b-211 b.

67 İsmail Tunalı, *Grek Estetik'i*, s.36.

68 L. C. H. Chen, Knowledge of Beauty in Plato's Symposium, *The Classical Quarterly*, New Series, vo. 33, no: 1, 1983, s. 66.

şeyler bir varolup bir yok olurken onda ne bir artma ne bir azalma meydana gelir, ne de bir etkiye maruz kalır. Ne zaman bir adam bir oğlanı adamakıllı severek bunların üzerine yükselir de, o güzeli idrak etmeye başlarsa, o zaman neredeyse nihai amaca erişmiş demektir. Çünkü budur aşk konularında dosdoğru yol almak ya da başka biri tarafından yol gösterilmek, sırf o güzele varmak için bu güzel şeylerin üzerinde yükselmeye başlayıp, tıpkı bir merdivenden çıkar gibi, bir tanesinden iki tanesine, iki tanesinden tüm güzel bedenlere ve güzel bedenlerden güzel alışkanlıklara, güzel alışkanlıklardan güzel bilgilere, güzel bilgilerden de, güzelin kendi bilgisinden başka bir şey olmayan o bilgiye ermek, en sonunda güzelin ne olduğunu görüp öğreninceye dek.⁶⁹

Diotima'nın burada anlattığı, aşkın nihai objesi olan güzellik⁷⁰ uzay ve zaman sınırlamasının ötesine uzanır, o bir tür tözdür (ousia). Salt güzellik (auto kalon), hakikatte ousia'dan başka bir şey değildir. O tüm yetkinlikleri kuşatır ve aşk atkının son ereğidir. Böyle bir güzellik ne insani ne de doğal bir güzelliştir, bu ancak tanrısal bir güzellik olabilir.⁷¹ Diotima, insanın bu aşamaya ulaştığında, dünyevi güzelliklerde sırt çevireceğini, zira onun dünyevi güzellikleri gölgede bıraktığını ileri sürer. Ona göre, bir insan güzelin kendisini olanca saflığı, temizliği, katışıksızlığı, insan tenine, rengine ve başka birçok ölümlü kırıntısına bulaşmamışlığı içinde görme şansı elde ederse, tek başına bizzat o tanrısal güzelliği idrak etmeye başlar. Gözlerini ona diken, uygun araçlarla onu temaşa eden, onunla hemhal olan bir insanın basit bir yaşamı olamaz. Bir insan, güzeli görünür kılan bir gözle baktığında, hayali değil, hakikati kavrayacağı için, erdemin boş hayallerini değil de hakikatlerini doğurması ancak burada mümkün olmaktadır. İnsan hakiki bir erdem doğurmakla ve onu besleyip büyütmeyle tanrıların dostluğunu (theophilei) kazanır ve eğer insan ölümsüz (antropon athanato)olacaksa ancak bu yolla gerçek ölümsüzlüğe ulaşır⁷²

Böylece Diotima'nın dilinde, şehvet yetisinden kaynaklanan türsel ölümsüzlük ve cesaret ve yaratımdan kaynaklanan sanatsal üretimle elde edilen sosyal ölümsüzlük mecazi ölümsüzlüğe dönüşür; asıl-gerçek-hakiki ölümsüzlük, aşkla güzellik ideasını temaşa ile güzel olanın bilgisi ile elde edilir. Diotima'nın deyişiyile, ölümsüz olma amacını elde etme yolunda insan doğasına yardımcı olacak aşktan daha iyi bir yol gösterici bulmak mümkün

69 Platon, *Symposion*, 210 e; 211 b-d.

70 Anthony Preus, *Historical Dictionary of Ancient Greek Philosophy*, The Scarecrow Press, Toronto 2007, s.67.

71 İsmail Tunali, *Grek Estetik'i*, s. 35.

72 Platon, *Symposion*, 211 e-212 a.

değildir; bu yüzden herkesin aşkı onurlandırması gerekir. Bu yetmez, aşk işlerini onurlandırmanın yanında, başkalarını da ona teşvik etmek gerekir.⁷³ Diotima, ontolojik bir töz olarak gördüğü ve hakikatle özdeşleştirdiği kendinde güzelin (auto kalon) temasını anlattıktan sonra şöyle der:

İşte sevgili Sokrates, güzelin bizzat kendisini temaşa ettiği an, hayatın tam da bu anı, başka her anın ötesinde, insan için yaşamaya değer bir andır. (...) Bir düşünelim, eğer bir insan, güzelin kendisini olanca saflığı, temizliği, katıksızlığı, insan tenine, rengine ve başka birçok ölümlü kırıntısına bulaşmamışlığı içinde görme şansına erse, tek başına bizzat o kendinde tanrısal güzelliği (auto to theion kalon) idrak edebilse, ne olur?⁷⁴

Sonuç ve Değerlendirme

Platon *Symposion* adlı diyalogunda, aşk üzerine düzenlenen bir şölene katılan farklı konuşmacıların dilinden aşkın cinsel, etik, kozmik vb. pek çok boyutunu tartışır. Ancak sıra şölenin son konuşmacı olan Sokrates'in konuşmasına geldiğinde, hem yöntem hem de konuda köklü bir değişim yapar. Yöntemi söylevden diyalektiğe çeker, bunu yaparken, önce Agathon ile Sokrates'i, ardından da bilge bir kadın olarak sunduğu Diotima ile Sokrates'i diyaloga sokar. Diotima sadece Platon'un *Symposion* diyalogunda görülen bir karakterdir ve büyük ölçüde yapıtıdır. Ayrıca Platon'un diyaloglarında görülen tek etkin kadın karakterdir. Konuyu da, âşık olunandan daha çok âşık olana odaklar. Bu değişimlerin, büyük ölçüde hocası Sokrates'in yöntemini göstermeye ve onu aşk nesnesi haline getirip övmeye odaklı olduğu sezilmektedir. Bu arada eros'un bir tanrı değil olsa olsa bir daimon olduğunu; ara bir yerde bulunduğunu gösterir. Onu tanrılarla insanlar arasında, özellikle bilgisel konularda aracılık yapan bir varlık haline getirir. O, ne ölümlü ne ölümsüzken, ölümsüzlüğe ulaşmada; ne güzel ne çirkinen, güzele ulaşmada; ne bilge ne de cahilken bilgeliğe ulaşmada aracı konuma yerleştirilir. Böylece aşk, felsefe ile belki de Platon'un felsefe ile bir ve aynı şey saydığı Sokrates'le özdeşleştirilmiş olur. Bu değişimlerin hemen hepsi, Platon'un aşktan söz eden hemen tüm yapıtlarında gözlemlendiği gibi, aşkı iyi, güzel ve mutlulukla ilişkilendirmeye, onun eksikliği (endeia) hissedilen bir şeye yönelik arzu (epythumia) olarak tanımlanmasına hizmet eder. Bu arzu, ardından, üreme (genesis), yaratım (poiesis) ve kendinde güzelliğin bilgisi ile ilişkilendirilir; üreme, yaratım ve kendinde güzelliği bilgisi ölümsüzlüğü arama olarak nitelenir. Böylelikle Platon, Diotima ve Sokrates arasında

73 Platon, *Symposion*, 212 b.

74 Platon, *Symposion*, 211 d.

geçen konuşmada üç tür ölümsüzlük ortaya koyar. Aslında bu üç tür ölümsüzlük, Platon'un Devlet'te, Phaedrus'ta ve Timaeus'da işlediği, iştah duyan, arzulayan parça (top epitymetikon), yürekli atılğan parça (to thymoeides) ve akılsal parçadan (to logostikon) oluşan üç parçalı ruh (tripartite psykhe) öğretisiyle de uyumludur.

İlki, hayvanlarda da gözlenen, türsel ölümsüzlüktür ve bu çocuk yapma yoluyla ölümsüzlüğü aramaktır. Bu ölümsüzlük, anlaşıldığı kadarıyla tüm canlı varlıklarda vardır ve içgüdüselidir ve ruhun iştah duyan yanından kaynaklanmaktadır.

İkincisi, ruhsal ölümsüzlük, modern deyişle söylersek sosyal ölümsüzlüktür; bu da ancak ruhen gebe olan kişilerin erdem, sanat ve zanaatlar üretmesiyle elde edilir. Bu tür ölümsüzlük sadece yaratıcı insanlara özgüdür. Ruhun yürekli, atılğan parçasıyla ilişkilidir.

Üçüncü tür ölümsüzlük, ebedi ölümsüzlük diye nitelenebilir. Bu ölümsüzlük, sezildiği kadarıyla sadece filozoflara özgüdür ve ruhun akılsal parçasından kaynaklanmaktadır. Ölümsüzlüğün bu türüne, felsefe ile özdeşleştirilen aşkın rehberliğinde adım adım bir töz olan güzellik ideasına tırmanmak ve onu temaşa etmekle ulaşılır. Gerçek ölümsüzlük budur; diğer iki ölümsüzlük bununla kıyaslandığında mecazi ölümsüzlüğe dönüşür. Fakat bu ölümsüzlüğün, ilk iki ölümsüzlüğü dışlamadığı, tersine kapsayarak aştığı söylemek daha doğrudur. Bunun anlamı şudur: Kişi aşk rehberliğinde, önce güzellik ideasından pay alan güzel bedene ve bedenlere, ardından ruhlara ve ruhsal güzelliklere, daha sonra bilgiye ve bilgelige âşık olarak bir merdivenden çıkar gibi yükselir; nihayet aşkın rehberliğinde öyle bir noktaya ulaşır ki, tüm güzelliklerin kendinden pay aldığı hakiki güzellikle karşılaşır ve onu temaşa eder. Bu güzellik şu ya da bu bedendeki güzellik değildir; zaman ve mekân üstü olan kendinde güzelliştir. Bu aşamaya ulaşanlar, Platon'a göre, kuşkusuz filozoflardır; dolayısıyla onlar, adım adım aşkla ya da aşkla özdeşleştirilen felsefeyle yükselirken, hem türsel, hem de sosyal ölümsüzlüğü elde etmiş, diğerlerinin ulaşamadığı güzellik ideasını temaşa ile oluşan gerçek ölümsüzlüğe de ulaşmış olmaktadır.

Burada son bir noktanın daha altını çizmek gerekir: Platon Devlet'inde güzellik ve iyilik ideasına tırmanışta diyalektiğe köklü bir rol yüklerken, Symposion'da Diotima'nın konuşmasıyla bunun aşkla da mümkün olduğunu göstermiş olmaktadır. Aynı temanın Phaedrus diyalogunda da yer aldığını belirtmek gerekir. Bu durum, aslında, kimi çevrelerce Platon'un neden mistik bir filozof olarak yorumlandığı sorusuna da bir yanıt teşkil etmektedir.

Öz

Platon'un Symposion'unda Aşk, Üreme, Yaratım, Güzellik ve Ölümsüzlük İlişkisi

Platon diyaloglarında aşkı pek çok boyutuyla tartışma konusu edinir. Bu boyutlar içinde, aşk-üreme, aşk-kozmos, aşk-güzellik, aşk-etik, aşk-siyaset, aşk-yaratım, aşk-ölümsüzlük, aşk-eğitim ilişkisi gibi konular önemli bir yer tutar. Bu konulardan kimileri, özellikle aşk-kozmos, aşk-üreme, aşk-etik, aşk-eğitim ilişkisi gibi konular, kendisinden önce kimi doğa filozofları ve Sokrates tarafından ele alınıp işlenmiştir. O kendisinden önce yapılan bu tartışmalara, kendi felsefi anlayışından yola çıkarak önemli katkılar sağladığı gibi, aşkla siyaset, aşkla hakikat ve ölümsüzlük arasında da bağlar kurmuştur. Özellikle *Symposion* diyalogunda, aşk, üreme, yaratım ve güzellik ilişkisinden yola çıkarak, aşkla hakikat ve ölümsüzlük arasında kurduğu bağ ve türsel, sosyal ve ebedi ölümsüzlük arasında yaptığı ayırım özgündür ve anlaşıldığı kadarıyla bir öncüsü yoktur. Onun bu ölümsüzlük türlerini, insanların epistemik kapasiteleriyle de ilişkilendirdiği, sıradan insanların türsel ölümsüzlüğe, zanaatçıların ruhsal ya da sosyal ölümsüzlüğe, hakikati elde eden filozofların ise ebedi ölümsüzlüğe ulaşacaklarını savunduğu görülür. O, aşk, üreme, yaratım ve güzellik ilişkisinden yola çıkarak saptadığı ölümsüzlük türlerini, Sokrates'le diyalektik içinde Diotima diye adlandırdığı bilge bir kadının dilinden aktarır. Aktarımını, kendi idealar öğretisi, anımsama kuramı, ruhun düşüşü ve yükselişi gibi temalar etrafında örür. Böylelikle ilk kez felsefe tarihinde, aşk rehberliğinde bedenlerden ruhlara ve bilgeliğe ve nihayet güzellik ideasının kendisine ulaşan bir hakikat merdiveni inşa eder. Sıraladığı üç ölümsüzlüğü de bu merdiven basamaklarıyla uyumlu bir şekilde sunar. İşte bu makale, Platon'un *Symposion* diyalogunda kurduğu aşk, üreme, yaratım, güzellik ve ölümsüzlük ilişkilerini analiz etmekte; özel olarak Platon'un saptadığı üç tür ölümsüzlüğü, kendi felsefesiyle bağları ışığında ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Diotima'nın konuşması, aşk, üreme, yaratım, güzellik, ölümsüzlük.

Abstract

The Relationship of Love, fertility, Beauty and Immortality in the Symposium of Plato

Platon discusses the love from several dimensions in his dialogues. Within these dialogues such subjects as love-fertility, love-cosmos, love-beauty, love-ethic, love-politics, love-creativity, love-immortality, love-education have an important place. Some of these subjects, especially love-cosmos, love-fertility, love-ethic, love-education were dealt with by the nature philosophers and Sokrates. Not only did he make some important contributions to the discussions having been made before him from his own philosophical point of view but he also established some connections between love-politics, love-reality and love-immortality. Especially the connection he established between love, reality and the immortality using the relationship of love, fertility, creativity and the beauty and the discrimination he made between social and real-eternal immortality are very original

and as far as it is understood it is unique. It is seen that he related these types of immortality to the epistemic capacities of human soul and he defends the fact that common people will reach as a species immortality, the artisans spiritual or social immortality and the philosophers will reach the rela-eternal immortality. He narrates the types of the immortality he determined using the reationship of love, fertility, creativity, and the beauty from a wise woman he called as Diotima in a dilaectic way with Socrates. He weaves his narration around such subjects as his own teachings of ideas, the theory of recollection, the decline and the rise of the soul. Thus he builds the truth of a staircase that can reach form the bodies to the spirits and the wisdom and finally that can reach the the idea of beauty itself in the history of phlisophy for the first time under the guidance of the love. He presents the there types of the immortality he listed in harmony wthih the steps of this staircase. This article aims to analyze the relationship of love, fertility, creativity, beauty and the immortality he established in the dialogue of Symposium and particularly aims to put forward these three types of immortality he determined under the light of the connections of his philosophy .

Keywords: The speech of Diotima, love, fertility, creativity, beauty, immortality.

Kaynakça

- Allen, R. E., Anamnesis in Plato's "Meno and Phaedo", *The Review of Metaphysics*, Vol. 13, No. 1 (Sep., 1959).
- Aristophanes, "Kuşlar", çeviren.: S. Eyüboğlu-A. Erhat, *Eşekarıları, Kadınlar Savaşı ve Diğer Oyunlar* içinde, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2006.
- Aristoteles, *Metafizik*, çeviren: Ahmet Arslan, Sosyal Yayınları, İstanbul 1996.
- Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çeviren: Saffet Babür, BilgeSu Yayınları, Ankara 2009.
- Arslan, A., *İlkçağ Felsefe Tarihi (Sokrates Öncesi Felsefe)*, cilt: I, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006.
- Bayladı, D., *Pythagoras: Bir Gizem Peygamberi*, Say Yayınları, İstanbul 2005.
- Capelle, W., *Sokrates'ten Önce Felsefe (Fragmanlar-Doksograflar)*, cilt: I, çeviren: Oğuz Özügül, Kabalcı Yayınları, İstanbul 1994.
- Capelle, W., *Sokrates'ten Önce Felsefe (Fragmanlar-Doksograflar)*, cilt: II, çeviren: Oğuz Özügül, Kabalcı Yayınları, İstanbul 1995.
- Chen, L. C. H., Knowledge of Beauty in Plato's Symposium, *The Classical Quarterly*, New Series, vo. 33, no: 1, 1983.
- Çoraklı, E., "Symposion Üzerine", *Symposion* içinde, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2007.
- Gorgias, *Encomium of Helen in the Greek Sophists*, trs.: J. Dillon and T. Gergel, London 2003.
- Graves, R., *Yunan Mitleri (Tanrılar, Kahramanlar, Söylenceler)*, çev.: Uğur Akpur, Say Yayınları, İstanbul 2010.
- Guthrie, W. K. C., *In The Beginning: Some Greek Views on the Origins of Life and Early State of Man*, Methuen 1957.
- Guthrie, W. K. C., *A History of Greek Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge 1975.
- Hesiod, *Theogony*, trs.: Hugh G. Evelyn-White, Cambridge, MA., Harvard University Press, London 1914.
- Ksenophon, *Sokrates'ten Anılar*, çeviren: Candan Şentuna, TTK Yayınları, Ankara 1994.
- Ksenophon, *Symposium*, trs.: O. J. Todd, Cambridge, MA, Harvard University Press, Cambridge 1922.
- Kurşunoğlu, M. S., *Aşk'ın Ne'liği ve Kavramsal Doğası*, Etüt Yayınları, Samsun 2014.
- Laertios, D., *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, çeviren: Candan Şentuna, YKY, İstanbul 2007.

- Parmenides, *Doğa Hakkında (Şiir)*, *Lysis*, (Grekçe ve Türkçe metin bir arada), çeviren: Y. G. Sev, Pinhan Yayınları, İstanbul 2015.
- Peters, F. E., *Antik Yunan Felsefesi Sözlüğü*, çeviren: Hakkı Hünler, Paradigma Yayınları, İstanbul 2004.
- Platon, *Aşk ve Ziyafet*, çeviren: Semiha Cemal, Devlet Basımevi, İstanbul 1936.
- Platon, "Menon", çeviren: Adnan Cemgil, *Diyaloglar 1*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993.
- Platon, *Devlet*, çeviren: S. Eyüboğlu-M. A. Cingöz, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012.
- Platon, Phaedros, *Platonis Opera*, ed.: John Burnet, Oxford University Press, London 1903.
- Platon, *Phaidon*, (Grekçe ve Türkçe metin bir arada), çeviren: Nazile Kalaycı, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2012.
- Platon, *Symposion (Şölen)*, (Grekçe ve Türkçe metin bir arada), çeviren: Eyup Çoraklı, Alfa Yayınları, İstanbul 2015.
- Platon, *Şölen*, çeviren: A. Erhat- S. Eyuboğlu, İş Kültür Yayınları, İstanbul 2002.
- Platon, *Theages*, çeviren: Hamdi Varoğlu, Maarif Vekaleti, İstanbul 1943. Platon, *Lysis*, (Grekçe ve Türkçe metin bir arada), çeviren: N. Petek Boyacı, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2006.
- Platon, *Yasalar*, çeviren: Candan Şentuna ve Saffet Babür, Kabalcı Yayınları, İstanbul 1998.
- Preus, A., *Historical Dictionary of Ancient Greek Philosophy*, The Scarecrow Press, Toronto 2007.
- Sowerby, R., *Yunan Kültür Tarihi*, çeviren: Ö. Umut Hoşafçı, İnkilâp Yayınları, İstanbul 2012.
- Tunalı, İ., *Grek Estetik'i*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2007.